

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра зарубіжної літератури**

Символіка природи в романі Делії Овенс «Там, де співають раки»

Кваліфікаційна робота
студентки IV курсу бакалаврату
освітньої програми
«Зарубіжна література та англійська
мова: теорія і методика навчання»,
спеціальність – А4.02 Середня освіта
КОРНЮХ Софії Романівни

Науковий керівник:
к.філол.н, доц. Олена ЛОСЬ
Рецензент:
к.філол.н., доц. Олена КОБЧІНСЬКА

Засвідчую, що в цій бакалаврській роботі
немає запозичень із праць інших авторів без
відповідних посилань

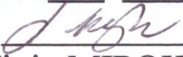
Студентка  - (Сопіє КОРНЮХ)

«Допущено до захисту»

Протокол засідання

кафедри зарубіжної літератури

протокол № 19 від «10» червня 2026 року

завідувач кафедри 
д.філол.н., проф. Лілія МІРОШНИЧЕНКО

Анотація

Актуальність теми бакалаврської роботи обумовлена зростанням зацікавленості сучасного літературознавства екологічною проблематикою та утвердженням екокритичного підходу до прочитання художніх творів. **Об'єктом дослідження** є роман Делії Овенс «Там, де співають раки». **Предметом** роботи є символіка дикої природи, зокрема в контексті екокритичної методології.

Метою дослідження став комплексний аналіз символіки природи в романі «Там, де співають раки» та окреслення її смислотворчого значення в текстовпросторі твору. В роботі з'ясовано теоретико-методологічні засади літературознавчого аналізу символіки природи, а саме специфіку поняття символу, етапи становлення напряму екокритики, положення екофеміністичної критики та особливості осмислення природи в американській літературі. У практичній частині роботи простежено зв'язки роману з екологічною літературою та філософією трансценденталізму, а також проаналізовано символічну роль топосу болота, орнітологічних елементів і образів фауни в художньому світі роману.

Методологічну основу роботи становлять культурно-історичний, герменевтичний і міфопоетичний методи, елементи інтертекстуального аналізу, екокритична методологія та екофеміністична критика. **Методичний аспект** дослідження втілено у вигляді розробки позакласного заходу із зарубіжної літератури для учнів 10 класу, спрямованого на формування екологічної компетентності під час вивчення роману Делії Овенс.

Наукова новизна роботи полягає у спробі цілісного аналізу символіки природи в романі «Там, де співають раки» як його ціннісно-смислотворчої основи з залученням екокритичного підходу.

Результати дослідження засвідчують, що образи дикої природи формують природоцентричний первень роману та увиразнюють ключові конфлікти твору.

Ключові слова: Делія Овенс, символ, екокритика, екологічна література, трансценденталізм, «wilderness», болото, фауна, екологічна компетентність.

Abstract

The relevance of the bachelor's thesis is determined by the growing interest of contemporary literary studies in ecological issues and by the consolidation of the ecocritical approach to reading literary works. **The object** of the research is Delia Owens's novel «Where the Crawdads Sing». **The subject** of the thesis is the symbolism of wilderness, particularly in the context of ecocritical methodology. The aim of the study is to conduct a comprehensive analysis of the symbolism of nature in the novel Where the Crawdads Sing and to outline its meaning-making significance in the text. The thesis clarifies the theoretical and methodological foundations of the literary analysis of nature symbolism: the concept of symbol, the formation of ecocriticism, the principles of ecofeminist criticism, and the interpretation of nature in American literature. The practical part traces the novel's links with environmental literature and transcendentalism, and analyses the symbolic role of the marsh topos, ornithological elements, and fauna images in the novel.

The methodological basis consists of the cultural-historical, hermeneutic, and mythopoetic methods, elements of intertextual analysis, ecocritical methodology, and ecofeminist criticism. **The pedagogical** aspect is implemented as an extracurricular activity in foreign literature for 10th-grade students, aimed at developing ecological competence while studying the novel.

The scientific novelty of the thesis lies in a holistic analysis of nature symbolism in «Where the Crawdads Sing» as its value-based and meaning-making foundation with the use of the ecocritical approach. The results of the research show that images of wilderness form the nature-centred principle of the novel and emphasize its key conflicts.

Keywords: Delia Owens, symbol, ecocriticism, environmental literature, transcendentalism, wilderness, marsh, fauna, ecological competence.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ СИМВОЛІКИ ПРИРОДИ	
1.1 Естетична категорія символу: проблеми визначення й інтерпретації.....	8
1.2 Витоки та становлення екокритики як сучасного напрямку в літературознавстві.....	11
1.3 Традиція осмислення природи в американській літературі.....	16
Висновки до першого розділу.....	20
РОЗДІЛ 2. ПРИРОДА В ОБРАЗНО-СИМВОЛІЧНІЙ СИСТЕМІ РОМАНУ	
2.1 Місце роману «Там, де співають раки» в контексті традиції екологічної літератури.....	22
2.2 Топос болота як просторово-семантичний елемент роману.....	25
2.3 Символіка образів фауни в романі.....	28
Висновки до другого розділу.....	32
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИВЧЕННЯ РОМАНУ ДЕЛІ	
ОВЕНС У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	
3.1 Формування екологічної компетентності у процесі вивчення роману «Там, де співають раки».....	34
3.2 План-конспект позакласного заходу.....	36
Висновки до третього розділу.....	42
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ.....	51

ВСТУП

Етичний і соціокультурний контекст порубіжжя XX–XXI століть позначився активним пошуком шляхів переосмислення проблеми взаємодії людини та природи. Глобальна екологічна криза, стрімке виснаження природних ресурсів і спроби окреслити місце індивіда у світі засвідчують нагальність звернення до класичних і новітніх зразків еколітератури. Дедалі вагомішими в сучасній літературознавчій царині стають екокритичні праці, спрямовані на дослідження способів змалювання природи й зокрема символічного потенціалу образів флори та фауни в художніх творах.

Єдиний у доробкові американської письменниці Делії Овенс, роман «Там, де співають раки» (2018) став одним із найбільш упізнаваних феноменів екологічно зорієнтованого письма сучасності. Смыслотворчу роль природи в романі увиразнює розмаїта символіка. Крізь образи боліт, птахів, раків, мушель авторка досліджує насущні питання ізоляції, самоідентичності, насильства й гармонійного співіснування людського та позалюдського світів.

Актуальність обраної теми зумовлена зростанням інтересу сучасного літературознавства до дослідження екологічної проблематики й недостатнім висвітленням в українському науковому дискурсі природоцентричності та символіки роману Делії Овенс.

Метою роботи є комплексне дослідження символіки природи в романі Делії Овенс «Там, де співають раки», визначення її смыслотворчих функцій і з'ясування особливостей взаємодії природного й людського начал у художній системі твору.

Об'єктом дослідження є роман Делії Овенс «Там, де співають раки».

Предметом дослідження є символіка образів дикої природи, зокрема в контексті екокритичного прочитання твору.

Згідно з поставленою метою визначено такі **завдання дослідження**:

1. Дослідити специфіку поняття символу та окреслити провідні підходи до його тлумачення;

2. З'ясувати теоретичні засади екокритики як сучасного напрямку літературознавства;
3. Встановити зв'язки роману Делії Овенс із традицією екологічної літератури та філософією американського трансценденталізму;
4. Проаналізувати символічне значення топосу болота в художньому світопросторі роману;
5. Розглянути особливості функціонування символів дикої природи та їхню роль у формуванні ідейно-естетичної основи роману;
6. Аргументувати доцільність вивчення твору в межах позакласного заходу з зарубіжної літератури з метою формування екологічної компетентності в десятикласників.

Теоретичну базу роботи становлять праці О. Таран, Ц. Тодорова та Т. Пуларії, присвячені аналізу філософської та літературознавчої категорії символу. У ході роботи також було залучено напрацювання Г. Башляра, зокрема його концепцію матеріальної уяви, для інтерпретації поетичних образів і символіки стихій. Для визначення ключових методологічних положень екокритики та уточнення поняття екологічної літератури було використано розвідки Ш. Глотфелті, Л. Горболіс, Л. Статкевич, Н. Філяніної, Л. Бюелла та П. Баррі. Екофеміністичний аспект дослідження ґрунтується на роботах К. Дж. Воррен і І. Яковенко. Вагомими для з'ясування місця природи в американській літературі стали праці Т. Михед, Л. Анісімової, Д. Наливайка, К. Шахової та Р. Ф. Неша.

Новизна дослідження полягає у спробі вперше в українському літературознавстві здійснити цілісний аналіз символіки роману Делії Овенс як його ціннісно-смыслотворчої основи з залученням екокритичного підходу.

Методи дослідження дібрані відповідно до теми та поставлених завдань. У роботі було застосовано культурно-історичний метод із метою простеження витоків і етапів розвитку американської еколітератури. Звернення до герменевтичного та міфопоетичного методів дозволило оприятити в тексті імпліцитні смисли й декодувати символічне значення досліджуваних образів. Залучення екокритичної методології й екофеміністичної критики уможливило

дослідження природоцентричного виміру роману та специфіки репрезентації жіночого досвіду в літературі про довкілля. Крім того, було використано елементи інтертекстуального аналізу для встановлення зв'язків роману з іншими творами еколітератури та філософією трансценденталізму.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів основної частини, висновків, списку використаних джерел і додатків. У першому розділі окреслено теоретико-методологічні засади дослідження символіки природи, зокрема феномени символу, екокритики та трансценденталізму. Другий розділ присвячений аналізу природи в образно-символічній системі роману Делії Овенс. У третьому розділі представлено методичний аспект роботи – розробку позакласного заходу з зарубіжної літератури для учнів 10 класу як форму апробації результатів дослідження.

Список джерел містить 40 позицій, з них 21 – англомовна.

У додатках подано навчальні матеріали до позакласного заходу.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ СИМВОЛІКИ ПРИРОДИ

1.1 Естетична категорія символу: проблеми визначення й інтерпретації

У сучасному гуманітарному дискурсі дедалі очевиднішою стає проблема складності формулювання єдиного універсального визначення поняття символу. Дискусійність поняття зумовлена історичною мінливістю підходів до його тлумачення, зв'язком із такими суміжними категоріями, як архетип, алегорія, знак і міф, а також його багатоаспектною природою. Символ перебуває на перетині різних наукових дисциплін, зокрема літературознавства, філософії, психології, лінгвістики й семіотики [Хаботнякова 2015]. Численні потенційні інтерпретації поняття унеможлиблюють його зведення до чітко окресленого знакового утворення, оскільки його смисл щоразу актуалізується в певному культурному, історичному чи галузевому контексті.

Феномен символу як умовної форми відображення дійсності та способу невербальної комунікації зароджується ще на перших етапах духовного розвитку людини та стає невіддільним елементом людської культури назагал. Зі становленням людської цивілізації символ як культурна й літературна категорія неодноразово переосмислюється та трансформується під впливом історичних умов і світоглядних зрушень, закладає основу стильових течій (символізм), набуває варіативних форм у межах психоаналітичних учень (символіка несвідомого у Фрейда) тощо.

Антична традиція апелює до символу одразу в двох площинах: історичній і філософській. У розумінні давньогрецьких істориків, зокібна Діодора, символ постає мовним знаком, який у давні часи виконував суто прагматичну функцію – забезпечення можливості спілкування між первісними людьми до появи членоподільної мови [Таран 2000]. Філософська думка пропонує ширший спектр варіантів потрактування символу: Демокріт окреслив його як узагальнене знання, подане у стислому вигляді, філософи-піфагорійці – як носія таємних смислів, а в межах неоплатонівського вчення розвинулася ідея всесвіту як

цілісної системи символів, де співіснують космічний і людський виміри буття [Таран 2000]. Так, про складність і багатозначність символу як культурно-філософського феномена дізнаємося ще з античних учень, де розмаїття уявлень про його сутність у стародавні часи лягає в основу численних інтерпретацій, що розвинулись в межах наступних епох.

У добу Середньовіччя концепція неоплатоніків оформлюється у вигляді так званого християнського символізму [Таран 2000], і відтак символ набуває виразного метафізичного та провіденційного характеру й асоціюється переважно з біблійними текстами. Як зазначає українська дослідниця О. Таран, у цей історичний період до символу ставилися як до «відображення речі, її змісту (смислу) із вказівкою на щось інше, неочевидне, неявне» [Таран 2000, с. 243]. Така інтерпретація символу стає цілком закономірним виявом середньовічного мислення, коли матеріальне набуває значення лише поруч із духовним і божественним.

Відхід від теоцентричного світосприйняття в епоху Ренесансу суттєво розширює межі осмислення численних філософських і літературних категорій, тож із подальшим розвитком європейського суспільства спостерігаємо тяжіння до поліваріантності зокрема в потрактуванні символу. Значний інтерес до феномена помітний в естетичних концепціях німецької класичної філософії. І. Кант, приміром, у своїй книзі «Критика здатності судження» (1790) визначає літературний символ як різновид естетичної ідеї, який не піддається логічному поясненню й дозволяє людському розумові вийти за межі раціонального пізнання [Childs, Fowler 2006]. До становлення теорії символу доклалися письменники-романтики, передусім Й. В. Гете, Й. Ф. Шиллер і Ф. В. Шеллінг. За переконанням Й. В. Гете, символ являє собою універсальну форму творчості, а символіка перетворює явище на ідею, яка відтак стає частиною образу й функціонує в ньому як невичерпний смисл. Своєю чергою, Ф. В. Шеллінг, продовжуючи ідею Й. В. Гете, наголошує на необхідності відмежування поняття символу від понять алегорії та схеми [Таран 2000].

У структуралістському й семіотичному дискурсах XX століття проблема визначення символу ґрунтовно досліджується французьким літературознавцем Ц. Тодоровим. У своїй фундаментальній праці «Теорії символу» (1977) він простежив еволюцію уявлень про символ, спираючись на різні теоретичні підходи до осмислення символічних явищ [Todorov 1982]. Зasadничим у Тодорова є, зокрема, дослідження категорії символу в її нерозривному зв'язку з категорією знаку. Оглядаючи розмаїття підходів до інтерпретації обох понять у межах різних гуманітарних дисциплін, автор розмежовує їх передусім за принципом умотивованості: якщо знак передбачає довільний зв'язок між означником і означуваним, то за символом завжди стоїть інтенція [Todorov 1982]. Водночас у передмові до книги Тодоров пропонує розглядати символ як специфічний різновид знаку; відтак кожен символ може бути осмислений як знак, проте знак вважатиметься символом лише будучи інтенційним.

Закономірним у питанні коректного потрактування символу є дослідження його співвідношення з поняттями міфу та архетипу. У сучасних гуманітарних студіях ці терміни повсякчас перетинаються, однак, як зауважує українська дослідниця Т. Пуларія, ієрархічно та функціонально вони відповідають різним рівням смислотворення. Спираючись передусім на аналітичну психологію К. Юнга, Т. Пуларія підкреслює позаісторичну, позаетнічну й позаціннісну природу архетипу [Пуларія 2015] та його універсальний характер: «Архетип, як духовний потенціал, може об'єднувати в єдине ціле всі начала, подібно до того, як поняття Космосу, Універсуму об'єднує поляризацію бінарних опозицій» [Пуларія 2015, с. 23]. Міф, слово та символ, своєю чергою, постають формами культурної актуалізації архетипу. Разом із тим, науковиця зазначає, що міф покликаний виконувати насамперед наративну й цілісно-світоглядну функцію, тоді як символ концентрує смисл у згорнутій, образній формі. Символу, як і архетипу, притаманна багатозначність і невичерпність інтерпретацій, однак, на відміну від архетипу, він є одним із ключових елементів культурної сфери.

Українська літературознавча думка здебільшого покладається на традиційне визначення символу як особливого виду знаку. Так, укладачі

літературознавчого словника-довідника пропонують таку дефініцію: «Символ (грец. symbolon – умовний знак, натьак) – предметний або словесний знак, який опосередковано виражає сутність певного явища» і втім не може бути ототожнений зі знаком як таким через свою «філософську смислову наповненість» [Гром'як, Ковалів, Теремко 2007, с. 621]. До того ж, символ ніколи не скеровує до конкретного визначення тієї чи іншої ідеї. Натомість він покликаний розширювати межі її осмислення нескінченною кількістю значень, чим істотно відрізняється від літературних тропів, як-от алегорія чи метафора.

Цінний внесок у сучасне розуміння символу, зокрема символіки природних стихій, здійснив французький філософ Г. Башляр, розробивши свою відому концепцію матеріальної уяви. Першостихії повітря, води, землі та вогню, за Башляром, виступають носіями специфічних психоекзистенційних смислів, яким дослідник надає статусу «гормонів уяви» [Bachelard 1999, с. vii]. Так, багатовимірна міфологема води може символізувати приховану сутність людини, народження та смерть [Bachelard 1999]. Стихія землі, своєю чергою, втілює ідеї вкоріненості й надійного духовного опертя [Bachelard 2002].

Попри розмаїття підходів до визначення поняття символу з огляду на його універсальне застосування та багатовимірну сутність, спільним для більшості інтерпретацій залишається розуміння його як різновиду вмотивованого художнього знаку, котрий пропонує необмежений спектр потрактувань конкретного образу та спрямовує їх за межі безпосередньо зображеного. Перелічені теоретичні положення закладають методологічну основу подальшого дослідження символіки природи в сучасному американському романі.

1.2 Витоки та становлення екокритики як сучасного напрямку в літературознавстві

Актуалізація екологічної проблематики в гуманітарному дискурсі кінця XX – початку XXI століття зумовила становлення нового методологічного напрямку в літературознавстві – екокритики або «зелених студій». Поява такого підходу в сучасному соціокультурному контексті є закономірною відповіддю на

несприятливі зміни у сфері взаємодії людини та довкілля, зокрема техногенні катастрофи, руйнівний вплив військових дій на навколишнє середовище, споживацьке ставлення до природних ресурсів, а також, що особливо важливо, на кризу антропоцентричного мислення.

У тлумаченні поняття екокритики англомовна гуманітаристика найчастіше послуговується визначенням Ш. Глотфелті: «екокритика – це дослідження зв'язків між літературою та фізичним середовищем» (тут і далі переклад наш. – С.К.) [Glotfelty, Fromm 1996, с. 18]. Українська літературознавиця Л. Горболіс означає екокритичний підхід як «методологію для інтерпретації еколітератури (літератури про довкілля) – художньої прози, поезії, драматургії, у яких зображено природу, порушено екологічні питання, означено зв'язки героя з прадавніми знаннями про природу, її пошанування, возвеличення та збереження» [Горболіс 2024, с. 34]. Дослідниця також слушно зауважує, що екокритика як важлива ланка системи гуманітарних знань опікується способами художньої репрезентації проблем екології, поведінкових патернів персонажів, особливостей їхнього світогляду та ставлення до природи зокрема [Горболіс 2024, с. 34].

Передумови виникнення поняття «екокритика» в літературознавстві 1960-х років, за словами теоретиків, пов'язані з публікацією роману «Мовчазна весна» американської письменниці Р. Карсон [Горболіс 2024]. Утім, початок активного розвитку екокритики як окремого напрямку припадає на 90-ті роки минулого століття [Статкевич 2017]. Першим програмним текстом екокритики традиційно вважається есей Вільяма Рукерта «Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism» (1978), у якому автор аргументує доцільність залучення принципів екології до аналізу літературних текстів і висловлює намір «експериментувати із застосуванням екології та екологічних понять до вивчення літератури, адже екологія ... є особливо значущою для нашої сучасності та майбутнього» [Rueckert 1996, с. 107]. Утвердженню терміну в науковому вжитку посприяв виступ Ш. Глотфелті на симпозіумі Асоціації західної літератури 1989 року, а подальше визнання напрямку забезпечило створення Асоціації вивчення

літератури і довкілля (ASLE) на чолі з письменником Майклом П. Бранчем у 1992 році.

Перед сучасною екокритикою сьогодні постає низка завдань. Їх вичерпний перелік знаходимо у напрацюваннях англійського теоретика літератури П. Баррі. Так, він наголошує на необхідності екоцентричної переінтерпретації класичних літературних текстів із увагою до способів репрезентації природного світу. Крім того, на думку Баррі, екокритика має бути спрямована на розширення сфери застосування понять, запозичених із екології, задля використання їх в осмисленні літератури (зокрема йдеться про категорії рівноваги, взаємозалежності, енергетичного обміну, сталого чи несталого використання ресурсів). Також науковець пропонує розширити межі літературознавчого аналізу через залучення документальних та нефікційних жанрів (есеїстики, мандрівної прози, мемуарів, регіональної літератури). Насамкінець він закликає екокритиків до проголошення цінності уважного споглядання природи, етичної відповідальності людини та визнання автономії позалюдського світу [Barry 2009].

Серед інших важливих спостережень Баррі зазначимо окреслення історико-літературних джерел екокритики та розмежування її національних варіантів. Дослідник висновує, що сучасна американська екокритика значною мірою ґрунтується на традиції трансценденталізму, представлений у 40-х роках XIX століття творчістю Р. В. Емерсона, М. Фуллер і Г. Д. Торо. Так, праці Р. В. Емерсона («Nature»), М. Фуллер («Summer on the Lakes, During 1843») та Г. Д. Торо («Walden») він визначає як основоположні для американського «екоцентричного» письма. Натомість британські «зелені студії» залишались під впливом романтизму кінця XVIII століття, передусім В. Вордсворта, а їх концептуальне оформлення науковець пов'язує з роботами Дж. Бейта. Відтак утворюються дві засадничо відмінні національні моделі одного й того ж підходу до прочитання літератури: якщо американська традиція тяжіє до урочистості, то британська переважно наділена застережливим характером, тобто спрямована на попередження щодо можливих екологічних загроз [Barry 2009].

Одним із провідних екокритичних досліджень західної думки визнано працю Л. Бюелла «The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture» (1995). Бюелл пов'язує екологічну проблематику з категорією «екологічної уяви», яку трактує як спосіб художньо-етичного осмислення й репрезентації довкілля в літературі [Buell 1995]. На його думку, екологічна криза є водночас кризою уявлення про природу, адже її прояви прямо впливають на ставлення людини до навколишнього світу [Buell 1995]. Особливої ваги в розвідці критика набуває традиція «nature writing», екологічно зорієнтованого письма, насамперед нефікційного, котра тривалий час залишалася на маргінесі літературного канону. Визначаючи специфіку таких текстів, дослідник виокремлює деякі питомі ознаки, а саме присутність природи як повноцінної смислової категорії, відмова від виключного антропоцентризму та уявлення про довкілля як процес [Buell 1995]. У ширшому термінологічному вжитку сучасної екокритики поряд із «nature writing» зарубіжні дослідники послуговуються поняттям «environmental literature», яке охоплює як документальну, так і художню літературу про взаємодію людини та природи [Buell 1995].

Термінологічне розмежування різновидів екологічно зорієнтованого письма також пропонує Н. Філяніна. Дослідниця умовно поділяє сучасну екологічну літературу на три групи: тексти, що належать до «nature writing» і описують природу як джерело гармонії й натхнення; тексти перехідного типу «nature/environmental writing», у яких змалювання природи поєднується з усвідомленням її вразливості; власне «environmental writing», покликане осмислювати гострі екологічні кризи й закликати до мобілізації громадянської активності [Філяніна 2015].

Як влучно вказує літературознавиця О. Вертипорох, на противагу традиційним напрямам дослідження, для яких характерне «тлумачення зовнішнього як внутрішнього», «екокритичне прочитання зосереджується назовні, що стає поштовхом до різноманітних інтерпретацій, а саме постструктуралізму, гендерного підходу, екзистенціалізму» [Вертипорох 2021, с.

123]. Так, міждисциплінарна спрямованість екокритики та її відкритість до суміжних методологій уможливили появу низки підходів, котрі синтезують екологічну проблематику з іншими дослідницькими стратегіями. За останні десятиріччя особливо показовою в цьому зв'язку стала теорія екофемінізму.

Поняття «екофемінізм» було запропоноване 1974 року французькою феміністкою Франсуазою Д'Ебонн, яка обґрунтовувала необхідність об'єднання боротьби проти історично усталених форм патріархального пригнічення жінки з протидією сучасній екологічній кризі як умову творення «пост-патріархального» та «екологічно безпечного» майбутнього [Яковенко 2017, с. 120]. Концепція Д'Ебонн була підхоплена представницями західної феміністичної думки і згодом розвинена в низці теоретичних праць: Розмарі Редфорд «New Woman, New Earth – Sexist Ideologies and Human Liberation» (1975), Сьюзан Гріффін «Women and Nature – The Roaring Inside Her» (1978), Керолін Мерчант «The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution» (1980) та інших.

У вступі до збірки «Ecofeminism: Women, Culture, Nature» (1997) професорка Карен Дж. Воррен визначає екофемінізм як позицію, що визнає нерозривний зв'язок між способами ставлення до жінок, расово маргіналізованих груп, нижчих соціальних верств і довкілля [Warren 1997]. Результати представлених у збірці досліджень доводять, що пригнічення жінок та експлуатація природного потенціалу мають спільні ідеологічні витоки й потребують комплексного переосмислення. Вивчаючи так звані «зв'язки між жінкою і природою» [Warren 1997, с. 3], екофеміністична філософія критикує дуалістичне мислення (природа/культура, жінка/чоловік, тіло/розум), притаманне патріархальній, ієрархічній моделі культури, та розробляє стратегії його подолання.

В українському літературознавстві положення екофеміністичної теорії вичерпно пояснює дослідниця І. Яковенко, аналізуючи поезію й есеїстику афро-американської письменниці Еліс Вокер з екокритичної перспективи. На її думку, в осерді екофеміністичних студій закладені відмінності у способах осмислення природи та взаємодії з екосистемами в залежності від гендеру: «якщо чоловікам

притаманне експлуататорське ставлення до природи як до постачальника ресурсів задля отримання прибутку, то жінка, з точки зору екологічного фемінізму, ... сприймає оточуюче середовище і природу як «дім», а не як постачальника ресурсів» [Яковенко 2016, с. 57]. Дослідниця зазначає, що природа в екофеміністичній інтерпретації постає феміністською проблемою, тож «специфікою екофеміністичного руху стає критика домінування над природою» [Яковенко 2016, с. 57]. Відтак можна дійти висновку, що залучення екофеміністичної критики в дослідженнях літератури про довкілля дозволяє простежити кореляцію жіночого досвіду самотності, вразливості, тілесності й соціального тиску з образом природи та способами взаємодії з нею.

Отже, екокритичний підхід як різновид методології наукового пізнання відкриває нові шляхи дослідження взаємодії людини й довкілля в художньому тексті. Екофемінізм, своєю чергою, сприяє поглибленню екокритичної ревізії шляхом виявлення спільних механізмів екологічного й гендерного пригнічення.

1.3 Традиція осмислення природи в американській літературі

Аналіз символічної ролі природи в сучасному американському романі потребує звернення до історичних витоків становлення національної літературної традиції США назагал. Із моменту здобуття незалежності в 1776 році й приблизно до кінця 20-х років XIX століття американська література переживає так званий «ранній національний період» [Анісімова 2023, с. 33], котрий позначився тривалим пошуком власної культурної ідентичності й окремішньої системи духовних орієнтирів. Одним із визначальних чинників розвитку нової нації стає поступове дистанціювання від європейського культурного впливу й віднаходження засобів мистецької репрезентації самобутнього американського досвіду. Необхідність творення автономної національної літератури пізніше виразно окреслить американський письменник і філософ Р. В. Емерсон у своєму есеї «The American Scholar» (1837): «Ми надто довго слухали придворних муз Європи. Дух американського вільного громадянина вже починають підозрювати в боязкості, вторинності й покірності»

[Emerson 1901, с. 45]. Ідейні настрої раннього національного періоду закладають підвалини американського романтизму, який, своєю чергою, позначився активним пошуком самотнього голосу американського письменства. Найінтенсивніше ця тенденція розгорнулася в період 1850–1855 років, визначений видатним американістом Ф.О. Маттісеном як Американський Ренесанс.

Культурне й літературне явище Американського Ренесансу все ще значною мірою наслідує філософсько-світоглядну парадигму європейського романтизму. Саме в ці десятиліття романтизм стає передовим напрямом в мистецтві й літературі Англії, Німеччини та Франції й виявляється найбільш співзвучним ідейно-художнім і екзистенційним пошукам американських митців. Поєднавши творчі стратегії Е. Т. А. Гофмана та В. Скотта, філософські теорії І. Канта й С. Т. Колріджа, ідеї Французької революції й специфіку виняткового історичного досвіду, представники Американського Ренесансу проголошують ідею віри в досконалість людини, силу її уяви, оспівують красу природи як джерела натхнення й гармонії [Наливайко, Шахова 2001]. Найповніше ідейні й естетичні риси епохи виявилися в доробках Р. В. Емерсона, Г. Д. Торо, В. Вітмена, Г. Мелвілла, Н. Готорна та Е. Дікінсон [Reynolds 1995].

У цьому річищі послідовно зароджується один із знакових для літературного процесу США феноменів – філософія трансценденталізму як реакція мислителів і письменників на жорсткі положення християнської доктрини, просвітницький культ розуму й верховенство емпіричного знання над мистецтвом і внутрішнім світом людини [Соболевський 2018]. Нова ідеологія на чолі з її натхненником і зачинателем Р. В. Емерсоном консолідувала коло американських інтелектуалів, поміж яких зосібна зазначимо Г. Д. Торо, М. Фуллер, А. Б. Олкотта, Ф. Г. Геджа і Т. Паркера. Культурним осередком діяльності Трансцендентального клубу, створеного з ініціативи Ф. Г. Геджа в 1836 році, став регіон Нової Англії. В ідейну основу руху покладено індивідуалістську концепцію «довіри до себе», тобто віри в самодостатність і незалежність індивіда, загалом притаманну національному американському

характерові, що формувався в умовах революції та боротьби за рівні права особистості [Наливайко, Шахова 2001]. Поняття «довіри до себе» виростає передусім із переконання про онтологічну єдність людини, Бога та всесвіту, в якому людська особистість, згідно з емерсонівською теорією, позначена божественним началом і становить духовне ядро макрокосму [Наливайко, Шахова 2001; Анісімова 2023]. Можливість морального піднесення й удосконалення індивіда, а відтак пізнання всеосяжної істини трансценденталісти вбачали, зокрема, в єднанні з природою. В есеї-маніфесті «Nature» Емерсона знаходимо такі рядки: «Стоячи на голій землі, з головою, омитою життєрадісним повітрям і піднесеною в безмежжя, я відчуваю, як зникає вся нікчемна егоїстичність. Я стаю прозорим оком. Я – ніщо. Я бачу все. Потoki Всезагального Буття проходять крізь мене; я є частиною, часткою Бога» [Emerson 1901, с. 20]. На нашу думку, цей фрагмент є своєрідною квінтесенцією трансценденталістського світобачення, в якому мислитель фіксує досвід безпосереднього злиття людини та універсуму, наголошує на її причетності до сфери божественного.

Найпоказовішим практичним виявом філософії трансценденталізму став експеримент письменника та філософа Генрі Девіда Торо, його дворічне усамітнення у власноруч збудованій хатині на березі Волденського ставка в Конкорді, штат Массачусетс. Розмисли про досвід відлюдництва викладено в рукописі «Волден, або Життя у лісі» (Walden; or, Life in the Woods, 1854). Свою екоутопічну концепцію Торо обґрунтовує у другому розділі книги: «Я пішов до лісу, бо прагнув жити свідомо, зустрітися лише з найсуттєвішими фактами життя й побачити, чи не зможу навчитися того, чого воно мало мене навчити, аби, коли прийде час помирати, не виявити, що я так і не жив» [Thoreau 1899, с. 93]. Для глибшого осмислення філософських рефлексій письменника доречно звернутися до праць науковиці Т. Михед, яка відзначає: «Буття серед природи для Торо було не ізоляцією, але єднанням з величчю космосу, включенням до внутрішнього світу людини його гармонії й краси» [Михед 2020, с. 136]. Співтовариство природи як джерела життя Торо протиставляє натовпу й державі, бо останні

мисляться ним як такі, що обмежують духовне зростання суб'єкта та становлять загрозу його фізичному існуванню. Так, самотність стає запорукою цілковитої духовної рівноваги, внутрішньої цілісності та гармонійного співбуття особистості з навколишнім середовищем [Михед 2020]. Вирішальним чинником формування філософської позиції Торо дослідника вважає епізод його арешту, після якого письменник вкотре пересвідчується в недосконалої взаємодії суспільства та людини, а сам символічний образ в'язниці постає «антитезою романтичній утопії» [Михед 2020, с. 140]. Л. Бюелл зазначає, що жодному представнику американського літературного канону, крім Торо, не вдалося настільки тісно пов'язати свою постать із образом природи, як у науковому дискурсі, так і в масовій свідомості [Buell 1995]. Отже, чільність постаті Торо та значущість його творчого доробку в контексті становлення національної екологічної свідомості є справедливо визнаними українськими літературознавцями та представниками сучасних американських «зелених студій».

Підвалини американської ідентичності, що найповніше виражені в літературі трансценденталізму, закладено в поетичному тропі «wilderness», тобто «дика природа». Одна з сучасних дефініцій визначає це поняття як «територію, майже не порушену людською діяльністю, разом із природно сформованою в ньому життєвою спільнотою» [Merriam-Webster, *wilderness*]. Уявлення перших поселенців-пуритан про «wilderness» збігалось з біблійною концепцією пустелі як простору випробувань і занепаду, втім приблизно до початку XIX століття негативна конотація у зв'язку з цим тропом втрачає статус домінантної. Екофілософ Р. Неш визначає «wilderness» як «базовий інгредієнт американської культури» [Nash 2014, с. xix], продукований американцями у прагненні надати новій цивілізації самотності та значимості. Неприборкана, часом неприступна природа щойно освоєного континенту у свідомості колонізаторів водночас набуває особливої цінності й фактично сакрального значення як простір морального піднесення, душевного перепочинку й відновлення для тих, хто потребує розради [Nash 2014]. Поміж низки варіативних підходів до тлумачення

символічної категорії «wilderness» Неш зупиняється й на екокритичному визначенні як «символі здатності до самообмеження з боку виду, сумнозвісного своїм егоїзмом» [Nash 2014, с. xix]. Ця інтерпретація узгоджується з тезою науковця про мінливість поняття «wilderness» у різних історико-культурних контекстах, де акцентування на етичній відповідальності людини та виваженішому використанні природних ресурсів цілком відповідає глобальним запитам сучасності.

Отже, традиція осмислення природи в американській літературі зароджувалася в контексті пошуку національної культурної ідентичності та остаточно викристалізувалася в межах філософії трансценденталізму. Єднання з природою, згідно з її положеннями, є головною умовою морального піднесення й удосконалення особистості. Практичне відтворення трансценденталістських ідей у творчості Г. Д. Торо підтверджує визначальну роль співіснування з природою як способу глибинного самопізнання. У символічному тропі «wilderness» поєднано контрастні мотиви загрози та сакральності, що пропонує можливість його аналізу як інструменту репрезентації взаємин людини та довкілля в романі.

Висновки до першого розділу

Здійснений огляд теоретичних праць засвідчив, що поняття символу в сучасному літературознавстві не піддається уніфікованому визначенню через його іманентну багатозначність та історичну мінливість трактувань. Традиційним серед численних інтерпретацій залишається тлумачення символу як умотивованого художнього знаку, що виводить прихований смисл за межі зображуваного образу. Звернення до концепції матеріальної уяви Ґ. Башляра, за нашими спостереженнями, уможлиблює тлумачення першостихій як символічних образів.

У ході дослідження було виявлено, що екокритична методологія як відповідь на кризу антропоцентричного мислення пропонує низку стратегій для аналізу літератури про довкілля, утверджує необхідність етичної

відповідальності людини за збереження навколишнього середовища та розширює корпус текстів, що підлягають літературознавчому переосмисленню з позицій екокритики. Залучення екофеміністичної перспективи поглиблює екокритичне прочитання художньої літератури й увиразнює спільні механізми пригнічення природи та жінки.

З'ясовано, що традиція осмислення природи в американській літературі, сформована у процесі становлення національної ідентичності, знаходить концептуальне оформлення у започаткованій Р. В. Емерсоном філософії трансценденталізму. У доробку Г. Д. Торо ідейні засади руху набувають практичного виміру й підтверджують уявлення про можливість духовного піднесення індивіда шляхом взаємодії з довкіллям.

Простежено історичні витоки, концептуальну природу та символічне наповнення тропу «wilderness» в американській літературі, а також його значення для екокритики.

Виснувано, що перелічені теоретичні підходи формують методологічну основу подальшого аналізу символіки природи в сучасному американському романі та надають інструментарій для інтерпретації образів дикої природи як ключових смислових домінант тексту.

РОЗДІЛ 2. ПРИРОДА В ОБРАЗНО-СИМВОЛІЧНІЙ СИСТЕМІ РОМАНУ

2.1 Місце роману «Там, де співають раки» в контексті традиції екологічної літератури

Поміж низки викликів, що постали перед світовим письменством і літературознавством на світанку третього тисячоліття, одним із найбільш злободенних є стрімке наростання екологічної тривоги. Потреба звернення до практики «зелених студій», а надто продукування нон-фікшн і художньої літератури, що висвітлювала б екологічну проблематику, останніми роками стає все нагальнішою. На тлі посилення уваги до питання збереження природи у світ виходить дебютний роман американської письменниці та зоологині Делії Овенс (нар. 1949) «Там, де співають раки» (*Where the Crawdads Sing*, 2018). Твір невдовзі здобуває значну прихильність критиків і широкого читацького загалу. З моменту публікації він став лауреатом численних міжнародних нагород, зокрема British Book Award (Page Turner Award) та Booksellers Award у Японії. Крім того, станом на лютий 2022 року роман понад 150 тижнів перебував у списку бестселерів *The New York Times*, а станом на квітень 2023 року розійшовся накладом у понад 18 мільйонів примірників. Додатковим свідченням культурного резонансу твору стала його однойменна екранізація 2022 року.

Масовий успіх і затребуваність сюжету Д. Овенс не останньою чергою зумовлені розмаїтістю його жанрово-тематичної організації й відтак відкритістю до різних читацьких очікувань. Поруч із детективною лінією – розслідування вбивства Чейза Ендрюса, розгортається складна історія дорослішання головної героїні Каї Кларк, а в наскрізних описах флори й фауни американського півдня прослідковуємо характерні ознаки екоцентричного письма. Молодшу читацьку аудиторію особливо приваблює тема романтичних взаємин у романі. На нашу думку, напружена любовна лінія є одним із ключових чинників популярності твору.

В основі проблемного комплексу роману лежать питання расової та гендерної сегрегації, соціальної маргіналізації, дитячої самотності, домашнього

насилюства, булінгу та, врешті, взаємодії людини та довкілля. Про суголосність проблематики роману загальним настроєм епохи пише журналіст М. Лоусон у рецензії для *The Guardian*: «У трактуванні расових і соціальних розбіжностей, крихкості та складності природи, [роман] є очевидно актуальним для сучасної політики та екології» [Lawson 2019].

Зауважимо, що саме природоцентричний первень головним чином визначає ідейний зміст твору. Полишена напризволяще рідними й відторгнена рештою громади Барклі-Коува через своє соціальне становище, Кая змушена зростати на самоті в напівзруйнованій хижі посеред прибережних боліт Північної Кароліни. Роки спостереження за дикою природою, що стає єдиним досяжним джерелом онтологічного й етичного пізнання, закладають підвалини світоглядних орієнтирів дівчини, її уявлень про любов, справедливість, довіру й суворі закони виживання. У своїх судженнях і вчинках Кая змалку звикає покладатися на моделі поведінки, притаманні мешканцям маршів. Дитиною вона вірить, що зникла мати все ж повернеться додому, бо лисиці ніколи не кидають своїх малят, якщо лише не помирають із голоду. А подорослішавши, несвідомо пов'язує людські романтичні стосунки з відомими їй явищами природного добору та шлюбних ритуалів.

Прикметною для екокритичного прочитання роману стає пряма згадка одного з класичних творів американської документальної літератури про природу. Так, серед небагатьох книжок, за якими п'ятнадцятирічна Кая вчиться читати, в око впадає збірка есе «Календар піщаного графства» (*A Sand County Almanac*, 1949) екофілософа, природоохоронця та письменника, творця екологічної етики Олдо Леопольда. З нарисів ученого героїня дізнається про взаємозалежну й циклічну природу всього живого, закономірності сезонної міграції птахів, вразливість болотних екосистем і руйнівну силу водної стихії. Щодо прочитаного Кая міркує так: «Цих простих, та водночас дивовижних життєвих істин не навчають у школі. Вони мають бути відомі кожному, але чомусь, хоч їх ніхто й не приховує, для багатьох ці істини лишаються недосяжними» [Овенс 2023, с. 139]. На цей висновок дівчинку наштотує,

зокрема, травматичний досвід першого й останнього шкільного дня. Насмішки, приниження та сором породжують недовіру до школи як частини несправедливої суспільної системи. У наведених рядках також простежуємо перегуки з засадничою концепцією трансценденталізму, а саме антитезою природа/суспільство. Єднання зі світом природи, осягнення його одвічних законів є запорукою духовного зростання особистості. Натомість соціальні інститути, зокрема шкільна освіта, відокремлюють індивіда від первісної єдності з довкіллям і відтак унеможливають процес його вдосконалення.

Зв'язок роману «Там, де співають раки» з філософією трансценденталізму увиразнює епізод арешту Каї за підозрою у вбивстві Чейза. Виснажливе очікування вироку й упередженість присяжних під час судових слухань вкотре переконують героїню у ворожості громади. У цьому зв'язку доречно згадати досвід ув'язнення Г. Д. Торо й подальші рефлексії письменника щодо конфлікту між людиною та суспільством. Показово, що й в «Волдені» Торо, й у романі Овенс змальовано момент повернення на лоно природи після звільнення з-під арешту: «Уже наступного дня мене звільнили ... і я повернувся до лісу вчасно, щоб повечеряти чорницями на пагорбі Фейр-Гейвен» [Thoreau 1899, с. 180]; «Кая була не в змозі відвести погляд від стін очерету і чапель, сосон і ставків, що пролітали за вікном <...> цієї миті вона прагнула єдиного: якнайшвидше опинитися вдома» [Овенс 2023, с. 409]. Окрім уваги до художньої деталі – чорниці, очерет, сосни, чаплі – спільним для обох уривків є їх символічне наповнення. Повернення до оселі в глушині знаменує возз'єднання з природою та всесвітом. Локус хижі, антитетичний щодо локусу в'язниці, втілює простір безпеки, свободи й недоторканності.

Стосунок до традиції екологічної літератури підкріплюється наявністю в романі паратекстуальних елементів, а саме поезії про природу. До загальної наративної структури авторка повсякчас включає рядки з віршів Томаса Мура, Джеймса Райта, Джона Мейсфілда та, найголовніше, загадкової постаті Аманди Гамільтон. Послугуючись класифікацією Н. Філяніної, відносимо твори згаданих авторів до категорії «nature writing», тобто письма, що покликане

звеличувати природу як зразок досконалості й джерело натхнення [Філяніна 2015]. Природоцентричність лірики, оспівані в ній образи моря, болота, місяця, чайок, світляків допомагають читачеві досягнути своєрідності світовідчуття головної героїні.

Отже, тяжіння до трансценденталістського світобачення, інтертекстуальний і паратекстуальний аспекти та специфіка ідейно-тематичного виміру роману підтверджують його належність до традиції екологічної літератури. Овенс відкидає ідею абсолютного антропоцентризму й натомість зміщує смисловий центр оповіді у площину взаємодії людини та природи, що узгоджується з сучасним визначенням екоцентричного письма.

2.2 Топос болота як просторово-семантичний елемент роману

Чільне місце в символічній та поетикальній системі роману «Там, де співають раки» посідає топос болота – місце перебігу переважної частини сюжетної дії й осердя становлення самоідентичності головної героїні. Поняття топосу (від грец. «*topos*» – місце) як категорія риторики та філософії було вперше окреслене Аристотелем у значенні простору людського знання [Гнілицька 2013]; Ю. Ковалів визначає топос як «образне чи стилістичне кліше», яке в літературних творах набуває статусу «сталого поєднання мотивів» [Ковалів 2007, с. 489]. У межах нашого дослідження вважаємо доцільним спиратися на обидві дефініції.

Образ болота глибоко вкорінений у народних віруваннях, фольклорі та літературних традиціях низки культур, зокрема західної. Зазвичай він мислиться як символ гріха та смерті, місце небезпеки, стагнації та панування демонічних сил, проміжний щабель між земним і потойбічним, соціальним і природним.

Власне, уявлення про болото як лімінальний простір, що відмежовує цивілізацію від хаотичної стихії, є частиною американської національної свідомості й зокрема міфологізованого образу Півдня [Wilson 2006]. Як зауважує Е. Вілсон, троп болота («*swamp*») – це «завжди присутній, але завжди витіснений зворотний бік міфу про пасторальний Едем», тобто втілення прихованої, неприборканої сутності ідеалізованої Америки [Wilson 2006, с. ix]. Дослідник

також пише про болото як прихисток для «вигнанців цивілізації», тож звідси випливає тісний зв'язок топосу з мотивами втечі, блукань, пошуку пристановища тощо.

Означені Вілсоном трактування знаходять виразне відображення в романі Овенс, адже заболочені узбережжя Північної Кароліни фізично й символічно відділені від упорядкованого Барклі-Коува: «Ті, хто шукав придатні для життя землі, проминали цей берег, болота якого зажили недоброї слави. З часом він перетворився на таку собі павутину, що притягувала цілий вир бунтівних моряків, вигнанців, боржників, волоцюг, дезертирів і тих, хто намагався ухилитися від сплати податків чи обійти закон» [Овенс 2023, с. 13]. Болото, тобто темний, «здичавілий» бік американської цивілізації, заселений маргіналізованими групами, можемо тлумачити як символ відчуження, неприйняття й водночас притулку. Якщо для жителів «ідеального» Півдня це середовище є об'єктом стигматизації, ненависті й огиди, то по той бік «Едему» болото стає домом, сховком і єдиним місцем, де головна героїня відчувається захищеною.

Смислова багатшаровість категорії болота оприявнюється, зокрема, в обраних авторкою лексико-семантичних засобах його конструювання. Центральний для роману топос болотистої місцевості формують два локуси: власне болото («swamp») або трясовина («bog») та марші («marsh»), наділені протилежними символічними значеннями. Пролог роману починається з їх протиставлення: «Марші — аж ніяка не трясовина. Марші — це сповнене світла місце, де з вод, що линуць просто до небес, буяють трави. <...> Деінде, приховані вогкими лісами, у марші закрадаються латки справжньої трясовини. Товща їх темних в'язких вод жадібно ковтає кожен промінчик світла. <...> Живе розкладається, ширячи сморід, гниє й перетворюється на тлін, а потім, здолавши поріг смерті, породжує нове життя» [Овенс 2023, с. 8]. Зрештою, бездиханне тіло Чейза Ендрюса знаходять саме посеред трясовини, а наприкінці прологу наратор висновує: «Болото знає про смерть усе» [Овенс 2023, с. 9]. Так, локуси маршів і

болота в романі утворюють низку семантичних і символічних опозицій: життя та смерть, світло й темрява, рух і застій.

Цей аспект творення художнього світу роману доцільно розглянути у світлі теорії матеріальної уяви Г. Башляра. Дослідник класифікує образи води відповідно до їхньої матеріальної, психологічної та символічної наснаженості, розрізняючи, зокрема, світлі, рухомі води й води мертві [Bachelard 1999]. Локус маршів у романі Овенс, осмислений як простір невпинного руху водної стихії, джерело світла й життєдайної сили, відносимо до першого типу. Спосіб репрезентації локусу болота/трясовини суголосить Башлярівій концепції мертвих вод, де нерухома матерія, що поглинає світло, стає осередком гниття, розпаду та, відтак, логічного завершення земного буття.

Топос болота в його безпосередньому стосунку до постаті Каї доцільно розглянути в розрізі екофеміністичної критики. Маргіналізоване в очах суспільства, для чоловічої частини громади болото стає бажаним об'єктом завоювання та привласнення. Вторгнення до ворожого простору мислиться як акт утвердження власної маскулінності: «Прокрастися в темряві до її хатини й погупати у двері стало таким собі місцевим ритуалом — посвятою юнаків у чоловіки» [Овенс 2023, с. 150]. Найяскравіше експлуататорське чоловіче начало втілено в образі Чейза. Його зацікавленість Каєю та маршами цілком позбавлена щирості й натомість мотивована бажанням володіти, підкорювати й використовувати. Подібно до того, як патріархальна культура привласнює собі природний ресурс заради отримання прибутку, Чейз намагається привласнити суб'єктність і тілесність дівчини.

Отже, способи змалювання домінантного топосу та суміжних локусів у романі Делії Овенс почасти збігаються з традиційними уявленнями про символічну категорію болота й водночас доповнюються авторськими варіантами її репрезентації. Відтак зазначимо, що болото як просторово-семантичний елемент роману є відкритим для літературознавчої інтерпретації. Зокрема, доцільним є його аналіз із точки зору культурно-міфологічної традиції, теорії матеріальної уяви Г. Башляра й екофеміністичної критики.

2.3 Символіка образів фауни в романі

Провідну роль у відображенні своєрідного світосприйняття та душевного стану головної героїні відіграють орнітологічні елементи. Тяжке дитинство та підліткові роки Каї минають у товаристві зграї чайок, котрі розділяють із нею більшість кризових і травмівних життєвих подій. Птахи стають єдиною втіхою в її сьомий день народження, проведений у марних сподіваннях на повернення матері, розраджують після першого й останнього походу до школи, супроводжують самотні святкування Різдва. У фінальному епізоді роману, що розгортається після смерті Каї, чайки злітаються над берегом, кличучи й оплакуючи її. Визначальним для взаємодії з птахами є, зокрема, її фізичний вимір. Відвідуючи пляж, Кая повсякчас підгодовує чайок, а в моменти найбільшого розпачу навіть залишається ночувати поміж них. Безпосередній тілесно-емоційний контакт із пташиним світом сприяє відновленню відчуття захищеності, взаємного піклування й належності до спільноти, тобто заповнює ті лакуни, що утворилися внаслідок цілковитої занедбаності рідними. Тож, на символічному рівні образ чайок утілює втрачену та знов віднайдену родину. В розмові з братом Кая згадує старого крамаря Джампіна, єдину надійну батьківську фігуру в її житті: «Він став мені майже рідним, якщо не зважати на чайок» [Овенс 2023, с. 288]. Відтак у світогляді героїні птахи тією ж мірою прирівнюються до сім'ї, що й людина, котра роками опікувалася її благополуччям.

Не менш значущим, але докорінно відмінним за своїм конотаційним навантаженням є образ диких індичок. Чергова прогулянка лісом обернеться для Каї травматичним досвідом після споглядання сцени мордування пораненої птахи п'ятнадцятьма іншими особинами. Пізніше того ж дня декілька хлопців-підлітків вдираються до її ганку з погрозами й глузуваннями, поки дівчинка намагається знайти сховок у власній хижі, подумки порівнюючи себе з розтерзаною птахою: «Кожен стук у двері – удар гострими кігтями в серце індички» [Овенс 2023, с. 113]. Рішення авторки почергово зобразити два майже

аналогічні епізоди з людського й тваринного світів є цінним для висвітлення та засудження явища соціальної стигматизації. Жорстока й моторошна у своїй натуралістичності, сцена з індічками символічно віддзеркалює суспільну систему США середини ХХ століття, ворожу до будь-яких проявів інакшості чи слабкості.

За рік після випадку з індічками настає інший переломний етап становлення Каї – дружба з Тейтом, що згодом переросте у глибокий романтичний стосунок. Спілкування героїв починається своєрідно: одного дня Кая, вчергове прогулюючись лісовою галявиною, знаходить залишене хлопцем перо північної чаплі. Після тривалих вагань вона вирішує віддячити Тейтові подарунком у відповідь, і наступні тижні підлітки проводять обмінюючись рідкісними екземплярами пташиного пір'я й іншими знахідками. Таку взаємодію можемо прочитувати як невербальний, ритуалізований спосіб комунікації й акт встановлення емоційного зв'язку протагоністки-відлюдниці з представником «зовнішнього світу» [Корнюх 2026]. Відтак можемо виснувати, що в широкому значенні образ пір'я слугує символом дружби, емоційного зближення та прихильності між юними героями. Символіка згаданих у тексті образів пір'їн криється, зокрема, в біологічних особливостях різновидів птахів, яким вони належать. Приміром, подароване Тейтом перо фаєтона втілює самотницьке буття самої Каї, позаяк найбільш характерною рисою цього виду є відособлений спосіб існування на віддалених територіях, переважно безлюдних островах. До того ж, ареал гніздування фаєтонів шириться узбережжями найпівденніших штатів Америки – Флориди та Гаваїв, а тому нагоди зустріти одного з цих птахів у рідному краї дівчині ніколи не випадало. Орнітологічний елемент, таким чином, позначає вихід із тотальної ізоляції й відкриття перед Каєю нових горизонтів пізнання світу.

Поруч із пташиною символікою важливо розглянути й особливості репрезентації водної стихії в романі. Найперше проаналізуємо поетику назви твору та її автобіографічний складник. Із дитячих спогадів письменниці дізнаємося про прищеплену батьками любов до дикої природи. Мати Овенс

спонукала доньку досліджувати лісові пущі Джорджії словами: «Йди аж ген туди, де співають раки» [Owens, About the Author]. Те саме речення у свій бік чує маленька Кая, коли мама заохочує її до пізнання маршів. Так, авторка переносить особистий досвід у художню тканину роману. У метафоричному просторі, пов'язаному з образом раків, закладено ідею віддаленості, недоторканості й незвіданості. Місце, «де співають раки», фактично ототожнюється з тропом «wilderness», оспіваним американською культурою.

Особливо плідним для аналізу вважаємо образ мушлі, що повсюдно присутній у міфологічній, естетичній і світоглядній сферах багатьох народів і наділений переважно позитивною семантикою. Безпосередній стосунок до акватичного простору, першопочатку життя, заклав сталие уявлення про мушлю як символ родючості та жіночого начала. Ця інтерпретація увиразнюється, зокрема, в античному сюжеті про народження Афродіти з шумовиння, що в мистецтві часто супроводжується зображенням морської раковини. У Середньовіччі цей образ асоціювали з мотивом щасливої подорожі та вважали його алегоричним джерелом сили та відновлення для спраглого мандрівника [Cirlot 2001]. Мушля також нерідко мислиться як «містичний символ добробуту нового покоління, що постає зі смерті попереднього» [Cirlot 2001, с. 294]. Згідно з міфологічними переконаннями корінних американців, мушля уособлює початок і кінець буття та світу загалом [Claassen 2008]. Тож, у загальнонародській культурі цей символ нерозривно пов'язаний із процесами творення нового життя, переродження та воскресіння.

Образ мушлі тісно вплетений у фабульну й символічну канву роману. Значну частку свого дозвілля Кая проводить на пляжі в пошуках мідій на продаж і черепашок для поповнення власної колекції. Збирання дарів морської фауни стає черговим виявом єднання людини з навколишнім світом, насамперед зі стихією води як джерелом життя. Так, мушля в руках героїні є відображенням її ідентичності, зокрема жіночої, та знаком органічного зв'язку з природою. Мотив переродження, асоційований із цим образом, також наявний у романі. Зібрані Каєю мушлі, тобто залишки померлих молюсків, спершу віднаходять нове життя

в аматорських замальовках, а згодом – на сторінках її власного ілюстрованого видання «Мушлі Східного узбережжя». Працюючи над книгою, Кая прагне зобразити мушлю невіддільною частиною живої матерії: «...книжка містила ще й зображення моллюсків – те, як вони їдять, рухаються, як паруються – адже часто, милуючись мушлями, люди забувають про істот, що мешкають усередині» [Овенс 2023, с. 260]. Як і в традиційних міфопоетичних уявленнях, у романі Овенс мушля передовсім символізує оновлення й постання нового життя з решток старого.

Межі осмислення символічного значення мушлі розширюються в контексті взаємодії Каї та Чейза. Матеріальним свідченням глибокої симпатії дівчини до знаного серцеїда став дарунок у вигляді саморобної підвіски з мушлею. Чейз уникає обіцянок носити прикрасу довіку, та все ж не знімає її до самого дня своєї смерті. Прив'язаність до підвіски, втім, не є ознакою взаємного почуття. У праці «Символіка мушлі в доколумбовій Північній Америці» археологиня Шеріл Клаассен припускає, що морська мушля як атрибут таємничого водного світу – це «водночас подарунок із потойбіччя та доказ його відвідування» [Claassen 2008, с. 232]. Таке тлумачення цілком збігається з цинічним ставленням Чейза до Каї та до простору, частиною якого вона є. Вирушити до «потойбіччя», причарувати Болотяне Дівчисько й опісля повернутися до звичного життя для Чейза означає пройти шлях ініціації, вкотре довести свою мужність і винятковість. Мушля в цьому прочитанні слугує символічним трофеєм і наочним доказом підкорення дикої природи та жінки, що там мешкає. Крім того, підвіски з морських раковин, так звані «shell gorgets», в американській культурі здавна вважалися символом впливу й домінування [Deter-Wolf, Peres 2014]. Чейз зберігає владу над Каєю допоки прикраса висить на його шії. Саме тому її зникнення напередодні вбивства є надважливою ланкою детективної лінії роману. Зриваючи підвіску з мертвого тіла, Кая позбавляє свого кривдника символічного статусу, яким колись його наділила, та вивільняється з-під його контролю.

У детективній площині твору мушля набуває додаткового семантичного забарвлення. Під час розслідування справи Чейза шериф і його помічник стикаються з непередбачуваним викликом: серед вогкого піску на місці злочину замість людських відбитків було виявлено численні сліди тварин і птахів. Решту ділянки вкривав товстий шар мушель, маскуючи в такий спосіб можливі докази й ускладнюючи подальше слідство. Розділ завершується лаконічним реченням: «Мушлі найкраще зберігають чужі секрети» [Овенс 2023, с. 91]. З цієї точки зору можемо інтерпретувати мушлю як сховок таємного знання та втілення невисловленого, недомовленого чи замовчуваного.

Запропоновані значення символу мушлі переплітаються в кінцівці твору. За сорок років після завершення судового процесу, в день похорону Каї, Тейт знаходить скриньку з підвіскою й нарешті розгадує секрет дружини. Відділивши мушлю від мотузки, він відносить її на пляж і кидає в пісок: «Стрімка хвиля ... забрала черепашку в глибини моря із сотнями інших. Кая зросла із цієї землі й води, тепер вони приймуть її назад у своє лоно. І надійно збережуть її таємницю» [Овенс 2023, с. 429]. Мушля, оболонка жіночої душі та хранителька потаємного знання, повертається до своїх витоків, де відродиться знову.

Підсумовуючи, відзначимо, що символіка фауністичних образів у романі є визначальною для осмислення взаємодії людини та довкілля. Так, образ чайок символізує втрачену та знайдену родину; в образах диких індичок убачаємо зв'язок із мотивами насильства та пригнічення; пир'я трактуємо як знак довіри, прихильності й поступового виходу з ізоляції. Визначено, що в образах водної фауни втілено уявлення про дику природу як осердя життя, недоторканості й таємничості. Підкреслено багатозначність символу мушлі, в якому поєднано семантику жіночої ідентичності, оновлення, прихованого знання та вивільнення з-під тиранічної влади.

Висновки до другого розділу

У практичному розділі кваліфікаційного дослідження було виявлено особливості змалювання природи як ключового елемента образно-символічної

системи роману Делії Овенс «Там, де співають раки». Зокрема, з'ясовано смислотворчу та світоглядну функції довкілля у творі, а також встановлено його безпосередню належність до традиції екологічної літератури. Крім того, доведено значущість репрезентації довкілля як чинника становлення ідентичності головної героїні, її етичних і онтологічних орієнтирів.

Інтерпретовано топос болота як центральний просторово-семантичний елемент роману, асоційований із мотивами відчуження, ізоляції, пошуку притулку тощо. Підкреслено його амбівалентну природу, увиразнену, зокрема, розмежуванням опозиційних локусів «marsh» і «swamp». У межах екофеміністичного прочитання болото осмислено як простір патріархального пригнічення, привласнення та контролю.

Проаналізовано символіку наскрізних образів фауни, зокрема чайок, диких індичок, пір'я, мушель і раків як носіїв прихованих смислів, визначальних для ідейно-тематичного виміру роману. Зазначено, що чайки слугують символом втраченої й віднайденної родини; дикі індички втілюють явища насильства та пригнічення слабшого; пір'я постає знаком довіри й емоційного зближення; образи мушель і раків пов'язані з ідеями таємничості, недоторканості, жіночого начала, переродження та звільнення.

У розмаїтій символіці природи в романі Делії Овенс розкрито основні конфлікти твору: людина й суспільство, цивілізація й дика природа, насильство й захист, смерть і оновлення тощо. Відтак можемо стверджувати, що означені символи утворюють природоцентричний первень художнього світу роману.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИВЧЕННЯ РОМАНУ ДЕЛІЇ ОВЕНС У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

3.1 Формування екологічної компетентності у процесі вивчення роману «Там, де співають раки»

Виховання в учнів шанобливого ставлення до навколишнього середовища та усвідомлення особистої відповідальності за його збереження – одне з нагальних завдань сучасної шкільної освіти, що набуває особливої ваги в умовах війни та спричиненої воєнними діями екологічної катастрофи.

Ключова компетентність «Екологічна грамотність і здорове життя», розвиток якої передбачений чинною навчальною програмою з зарубіжної літератури для 10–11 класів, включає, зокрема, такі компоненти [Зарубіжна література 2022]:

- вміння сприймати довкілля як життєдайне середовище;
- вміння дбайливо ставитися до природи як важливого чинника реалізації особистості;
- набуття знань (за допомогою художньої літератури) про цілісну картину світу та місце людини в ній;
- аналіз літературних текстів (епізодів) екологічного спрямування.

З огляду на змістові акценти програми вважаємо доцільним вивчення роману Делії Овенс «Там, де співають раки» як зразка сучасної художньої еколітератури в межах позакласного заходу для десятикласників. Залучення цього твору в процесі формування екологічної компетентності виправдане передусім його ідейно-тематичною основою. Аналіз способів зображення гармонійного співіснування людини та природи дасть учням змогу простежити вплив довкілля на становлення особистості та осмислити необхідність збереження екосистеми.

Повне текстуальне вивчення роману в межах шкільного курсу може бути ускладнене значним обсягом твору, багатоплановістю його проблематики й наявністю окремих епізодів, обговорення яких потребує тактовного

педагогічного коментаря. Відтак найбільш доцільним видається опрацювання тексту в форматі міні-літературної студії. Зосередження на фрагментах, що найвиразніше репрезентують екологічну проблематику й символіку природи, дозволить уникнути перевантаження учнів надмірною кількістю нової інформації. Крім того, обраний формат доречний для роботи зі старшокласниками, оскільки відповідає їх потребі в висловленні власних суджень, дискусії та творчій інтерпретації прочитаного.

Смисловим орієнтиром заходу може стати епіграф, представлений на початковому етапі – вислів Ральфа Волдо Емерсона: «Найщасливіша людина – та, що вчиться поваги у природи» [Emerson 1901, с. 64]. Евристична бесіда за епіграфом дозволить учням сформулювати власну думку щодо взаємодії людини і довкілля, налаштуватися на подальше обговорення за темою.

На етапі мотивації навчальної діяльності доцільно застосувати прийом розвитку критичного мислення «асоціативний куш» за ключовим словом «болото» з метою активізації особистого досвіду учнів.

Етап вивчення нового матеріалу передбачає слово вчителя – відомості про авторку, задум, історію написання та сюжет твору, представлення яких супроводжуватиметься переглядом трейлера до однойменної екранізації роману «Там, де співають раки» (2022 р., реж. О. Ньюман) для унаочнення інформації. Після перегляду варто провести словникову роботу за топосами «марші» та «болото», які становлять стрижень художнього простору роману, й ознайомити учнів із ключовими теоретичними поняттями («символ», «еколітература»), залучаючи елементи евристичної бесіди.

Основний етап полягає у прочитанні уривків тексту, під час якого учні визначатимуть і аналізуватимуть символічне значення образів маршів, болота, птахів та простору, «де співають раки», з опором на засвоєний теоретичний матеріал. Діяльність має дослідницький характер і сприяє формуванню вмінь аналізувати художній текст та інтерпретувати літературні символи. На цьому етапі рекомендуємо організувати роботу в парах для можливості обміну ідеями між учнями й розвитку комунікативної компетентності.

Аналіз символіки маршів, болота й птахів сприяє розвитку предметних компетентностей: уміння інтерпретувати художній образ, застосовувати літературознавчі поняття, аргументувати власне прочитання тексту та осмислювати його актуальний ціннісний зміст.

Наприкінці заходу доцільно застосувати технологію розвитку критичного мислення – метод ПРЕС. Учні матимуть змогу структурувати й аргументувати свої думки щодо відвіданого заходу та поділитися особистими враженнями.

На завершальному етапі доречно звернутися до епіграфа, запропонованого на початку, та поставити учням запитання для рефлексії з метою утвердження смислової цілісності заняття та узагальнення отриманих знань.

Доцільність вивчення роману Делії Овенс «Там, де співають раки» було апробовано під час проходження виробничо-педагогічної практики з викладання зарубіжної літератури. Апробація відбулася в межах позакласного заходу під назвою «Що приховує природа в літературі?» для учнів 10 класу. План-конспект заходу подаємо нижче.

3.2 План-конспект позакласного заходу

Тема: «Що приховує природа в літературі?»

Форма позакласного заходу: міні-літературна студія

Мета позакласного заходу:

навчальна:

- сформувати уявлення про символ як естетичну й літературознавчу категорію;
- ознайомити учнів з особливостями функціонування образів дикої природи в романі;
- удосконалювати вміння аналізувати та інтерпретувати художній текст екологічного спрямування.

розвивальна:

- розвивати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;
- формувати навички аргументованого висловлення власної думки;

- розвивати в учнів критичне мислення.

виховна:

- формувати екологічну свідомість учнів;
- виховувати вдумливе ставлення до художнього слова.

Обладнання позакласного заходу:

- мультимедійна презентація;
- дошка або фліпчарт для створення асоціативного куща;
- трейлер до екранізації роману «Там, де співають раки»;
- роздатковий матеріал: картки з цитатами з тексту;
- технічні засоби: мультимедійний проєктор, комп'ютер, екран, аудіоколонки.

Хід позакласного заходу:

I. Організаційний момент (2 хв)

Вчитель: *«Добрий день, дорогі десятикласники! Сьогодні пропоную вам зануритися у таємничий, іноді небезпечний світ природи, з яким нас знайомить авторка одного сучасного роману. Але зробимо ми це не просто як читачі, а як дорослі дослідники літератури. Тема нашого позакласного заходу – “Що приховує природа в літературі?”».*

II. Мотивація навчальної діяльності (5 хв)

Вчитель: *«Будь ласка, подивіться на слайд і зверніть увагу на епіграф до нашого заходу. Це вислів видатного американського письменника Ральфа Волдо Емерсона: “Найщасливіша людина – та, що вчиться поваги у природи”. Як ви розумієте ці слова? Чому саме природа може навчити нас поваги і яким чином? Чи погоджуєтесь ви з цією думкою?».*

Очікувані відповіді учнів: *«Природа може навчити гармонії, терпіння, спокою»; «Коли людина спостерігає за природою, вона краще розуміє себе»; «Природа показує, що все у світі взаємопов'язане».*

Вчитель: *«Ви цілком праві. Як і в житті, в літературі природа може стати співрозмовником героя, його прихистком, джерелом сили або, навпаки,*

простором небезпеки. Сьогодні ми спробуємо з'ясувати, яке значення має природа в романі, котрий ми сьогодні вивчатимемо».

III. Актуалізація життєвого та читацького досвіду (5 хв)

(На слайді та на дошці надпис: БОЛОТО)

Слово вчителя: «Будь ласка, прочитайте це слово. Які асоціації у вас виникають, коли ви його бачите? Що перше спадає на думку? Це може бути відчуття, емоція, стан, місце, колір, предмет. Можете назвати декілька слів одразу».

Очікувані відповіді учнів: «Бруд»; «небезпека»; «трясовина»; «самотність»; «страх»; «щось темне»; «ізоляція»; «волога»; «дикість»; «місце, де можна заблукати».

Учитель фіксує відповіді учнів на дошці у вигляді асоціативного куща навколо ключового слова «болото».

Вчитель: «Бачимо, що у нашій свідомості болото часто має негативне значення: воно асоціюється з небезпекою, темрявою, ізоляцією, страхом. Але чи завжди болото в літературі є лише простором загрози? Чи може воно бути місцем захисту, свободи або навіть духовного становлення людини? Саме над цим питанням ми сьогодні й подумаємо».

IV. Сприйняття та засвоєння нового матеріалу (5 хв)

Вчитель: «Як ви вже могли здогадатися, більша частина подій роману, про який ми сьогодні говоритимемо, відбувається... (учні продовжують – “на болоті”). Цей роман називається “Там, де співають раки”. Чи чули ви коли-небудь про нього? Як ви гадаєте, чому авторка обирає саме таку назву?».

Очікувані відповіді учнів: «Можливо, це місце далеко від людей»; «Назва звучить таємничо»; «Це може бути простір, де герой або героїня відчувається вільно».

Вчитель: «Слушні думки! Децю згодом ми дізнаємося, наскільки точними були ваші припущення. Тепер пропоную познайомитися з авторкою роману та сюжетом твору. Поки я розповідатиму, ви можете переглядати трейлер до екранізації роману, що вийшла у 2022 році».

Вчитель розповідає учням основні відомості про авторку та твір, коротко переказує ключові елементи сюжету. У той самий час на екрані демонструється трейлер до екранізації.

V. Словникова робота за теоретичними поняттями (5 хв)

Вчитель: *«Як ми вже визначили, важливу роль у романі відіграє простір природи. І згадується в ньому не лише простір болота, а ще й простір так званих маршів. Марші – це низовинні ділянки морського узбережжя, заболочені луки, які затоплюються лише під час найвищих припливів або нагонів води. Марші легко сплутати з болотом, тому пропоную поглянути і на визначення болота та порівняти його з визначенням маршів. Також для наочного порівняння на слайді можете роздивитися картинку (див. Додаток 1). Болото – це ділянка суходолу, яка характеризується надмірним зволоженням і наявністю вологолюбної трав'яної рослинності, з залишків якої звичайно утворюється торф. Болота виникають при заростанні озер. Спочатку на дні озера відкладаються мул, пісок, рештки рослин. І марші, і болото – це важливі символи роману, і значення цих двох символів децю відрізняється. До речі, чи знаєте ви, що таке символ у літературі?».*

Очікувані відповіді учнів: *«Символ – це образ, який має приховане значення»; «Символ може передавати якусь ідею або почуття»; «Це коли, наприклад, птах означає свободу, а дорога – життєвий шлях»; «Символ не завжди пояснюється прямо, його треба розгадати»; «Це знак у творі, за яким прихований інший зміст».*

Вчитель: *«Чудово! Справді, символ завжди має прихований зміст і допомагає читачеві побачити за конкретною деталлю ширшу ідею, почуття чи проблему. Наприклад, сова в художньому творі може бути символом мудрості, свічка – символом надії тощо. Чи можете ви згадати якісь символи з уже прочитаних текстів?».*

Очікувані відповіді учнів: *«У “Маленькому принці” троянда є символом любові та відповідальності, лис – символом дружби, а баобаби символізують зло чи небезпеку, яку треба вчасно помітити»; «У новелі Акутатави павутинка*

символізує шанс на спасіння»; «У “Дарах волхвів” годинник і волосся символізують найдорожче, чим герої готові пожертвувати заради любові».

Вчитель: *«Дякую за прекрасні відповіді! Тепер для того, щоб ми з вами змогли ефективно попрацювати з твором, маємо ознайомитися ще з одним терміном. Прочитайте, будь ласка, його визначення».*

Учні читають визначення: Еколітература – це художні, документальні та поетичні твори, що фокусуються на взаємодії людини з довкіллям, порушують екологічні проблеми та закликають до гармонійного співіснування з природою.

VI. Основний етап. Робота з фрагментами з тексту (15-20 хв)

Вчитель: *«Тепер я пропоную вам попрацювати з текстом. Будь ласка, об'єднайтеся в пари і уважно прочитайте фрагменти, які ви отримаєте. Зверніть увагу на ключовий образ, пов'язаний із природою, в кожному фрагменті. Спробуйте визначити, яким є приховане значення кожного образу. Що він символізує? Намагайтеся обмінюватись ідеями одне з одним та дискутувати».*

Учні об'єднуються в пари. Кожна пара отримує роздатковий матеріал (роздруковані картки з фрагментами твору), визначає та аналізує символічні образи.

Фрагмент 1

Марші – аж ніяка не трясовина. Марші – це сповнене світла місце, де з вод, що линути просто до небес, буяють трави. Неспішні потоки несуть із собою до моря золотавий диск сонця, а довгоногі птахи здіймаються під хмари з небаченою грацією – так, ніби вони створені для чогось величнішого, ніж політ, і там, у блакитній широчині, їх зустрічають пісні сотень легкокрилих гусей [Овенс 2023, с. 8].

Фрагмент 2

– Що ж, тоді тобі краще сховатись якнайдалі – там, де співають раки. Мені жаль тих прийомних батьків, що наважаться взяти тебе до себе, – відповів на це Тейт, широко усміхаючись.

– Що означає «там, де співають раки»? Моя мама теж так казала.

– Кая пригадала, як мати заохочувала її досліджувати марші. «Іди так далеко, як зможеш – туди, де раки співають», – не раз казала вона.

– Це означає зайти в нетрі, де живуть самі лише дикі звірі й поводяться так, як і належить звірям [Овенс 2023, с. 136].

Фрагмент 3

Кая стривожилась, що птахи покинуть її – так само, як це вчинили всі, кого вона знала. Проте чайки посідали довкола і стали неквапом розправляти й чистити свої довгі сірі крила. Тож і вона присіла на пісок, уявивши раптом, як добре було б забрати усіх їх із собою додому. Вона встигла б разом із пташками у своєму ліжку і від їхнього тепла відчула б себе затишно, наче у гніздечку [Овенс 2023, с. 40].

Фрагмент 4

Болото знає про смерть усе. Однак воно не завжди сприймає її як трагедію, і достоту – не як гріх [Овенс 2023, с. 9].

Вчитель: *«Будь ласка, поділіться своїми відкриттями. Які символи вам вдалося знайти, і чи вдалося їх розшифрувати? Не переживайте, що дасте неправильну відповідь – символ може мати невичерпну кількість значень, і кожен може розуміти його по-своєму».*

Очікувані відповіді учнів: *«Марші – це символ світла, спокою, безпеки»; «Місце, де співають раки – простір свободи, відмежований від цивілізації»; «Там, де співають раки – місце, де діють закони природи»; «Чайки – це символ родини чи дружби»; «Болото – символ небезпеки, перешкод, смерті».*

VII. Рефлексія та підбиття підсумків (5-7 хв)

Вчитель: *«Тепер час послухати ваші враження щодо тих частин твору, що ви прочитали, і символів, які розшифрували. Будь ласка, висловтесь за схемою».*

Структура висловлювання (метод ПРЕС):

- Я вважаю, що...
- Тому що...
- Наприклад...
- Отже...

Кожен із учнів по черзі ділиться власними враженнями за наданою схемою.

Вчитель: *«Дякую за ваші цінні враження! Тепер варто ще раз прочитати слова Ральфа Волдо Емерсона, які ми обговорювали на початку. “Найщасливіша людина – та, що вчиться поваги у природи”. Чого, на вашу думку, навчила природа Каю?».*

Очікувані відповіді учнів: *«Природа навчила Каю самотійності, бо вона змалку мусила виживати серед маршів»; «Кая навчилася розуміти закони природи й жити в гармонії з ними»; «Природа подарувала їй відчуття дому, коли люди її покинули»; «Марші стали для Каї прихистком і джерелом сили»; «Вона навчила Каю бачити красу там, де інші бачать лише бруд і небезпеку»; «Кая зрозуміла, що людина є частиною природи, а не її господарем».*

Вчитель: *«Тож, символіка природи в романі Делії Овенс допомагає нам зрозуміти, що гармонія людини із світом починається з поваги до нього. Саме це і є головним роком, який ми можемо винести сьогодні. Сподіваюся, що цей висновок, як і наш позакласний захід, став для вас корисним. Дякую вам за активну й натхненну роботу! До побачення!».*

Висновки до третього розділу

Аналіз методичного потенціалу роману Делії Овенс «Там, де співають раки» засвідчив доцільність його залучення до позакласної роботи у старшій школі. Попри те, що твір не входить до шкільних програм із зарубіжної літератури, дослідження його проблематики, образної системи й екоцентричного складника повною мірою відповідають завданням компетентнісного навчання, передбаченого вимогами Нової української школи.

У розділі було обґрунтовано доречність опрацювання фрагментів роману в формі міні-літературної студії. Робота з символічними образами маршів, болота, птахів і простору, «де співають раки», спонукає учнів до осмислення довкілля як важливого чинника становлення особистості головної героїні. Аналізуючи ці елементи художнього простору роману, учні матимуть змогу

усвідомити взаємозалежність людини та природи й потребу дбайливого ставлення до навколишнього середовища.

Запропонований план-конспект позакласного заходу побудовано з урахуванням вікових особливостей десятикласників і логіки чинної програми з зарубіжної літератури для 10–11 класів. Поєднання евристичного та дослідницького методів і методу творчого читання, а також застосування прийомів розвитку критичного мислення забезпечує послідовний перехід від первинного сприйняття художнього образу до його літературознавчої інтерпретації.

Отже, залучення роману «Там, де співають раки» до позакласного читання є методично виправданим, адже відкриває спектр можливостей для формування в учнів екологічної грамотності, розвитку їхньої читацької культури, критичного мислення та здатності інтерпретувати художній текст у зв'язку зі злободенними проблемами сучасності.

ВИСНОВКИ

У межах кваліфікаційної роботи було реалізовано комплексне дослідження символіки природи в романі Делії Овенс «Там, де співають раки», охарактеризовано її смислотворчі функції та визначено специфіку взаємодії природного й людського начал у художньому просторі твору.

Аналіз теоретико-методологічних засад дослідження дозволив окреслити поняття символу як одну з найбільш дискусійних категорій сучасного літературознавства. Узагальнення низки підходів до його тлумачення дало підстави розглядати символ як умотивований художній знак, що виводить смисл образу за межі безпосередньо зображеного й відкриває простір для множинних читачьких і дослідницьких інтерпретацій.

Крім того, в роботі означено теоретичні засади екокритики як сучасного напрямку літературознавства, котрий актуалізує нагальне питання взаємодії людини з довкіллям у письменстві. Залучення екофеміністичної критики до інтерпретації роману, своєю чергою, уможлиблює простеження спільних механізмів пригнічення довкілля та жінки патріархальним соціумом.

З'ясовано, що роман «Там, де співають раки» тісно пов'язаний із традицією екологічної літератури та філософією американського трансценденталізму. Про це свідчать, зокрема, природоцентрична проблематика твору, увага до зображення досвіду усамітнення й відлюдництва, протиставлення природи й суспільства, інтертекстуальні перегуки з творами екологічної літератури та філософською спадщиною Г. Д. Торо.

У практичній частині роботи було визначено символічне значення топосу болота як центрального просторово-семантичного елемента роману та простежено його амбівалентну природу, що підсилюється свідомим диференціюванням локусів «marsh» і «swamp». Доведено, що в межах екофеміністичного прочитання болото постає одним із об'єктів патріархального тиску.

Встановлено визначальну роль символічних образів фауни у творенні художнього світу роману. Образ чайок інтерпретовано як символ втраченої та віднайденної родини; диких індичок – як художню репрезентацію колективного насильства, соціальної стигматизації та пригнічення за ознакою інакшості; пір'я описано як знак довіри, зближення між героями й розширення світоглядних горизонтів. Образи, пов'язані з акватичним простором, передусім утілюють недоторканість, таємничість і життєдайну силу дикої природи.

Методичний розділ роботи дав змогу обґрунтувати доцільність вивчення роману Делії Овенс у межах позакласного заходу з зарубіжної літератури у старшій школі. Незважаючи на те, що твір не входить до чинної шкільної програми, специфіка його проблематики, розмаїта образно-символічна система та природоцентричний зміст свідчать про ефективність його залучення у процесі формування екологічної компетентності учнів.

Результати дослідження підтвердили, що символіка природи слугує ціннісно-смыслотворчою основою роману Делії Овенс «Там, де співають раки». Зображення гармонійного співбуття людського й позалюдського світів актуалізує екологічну й онтологічну проблематику твору, підтверджуючи перспективність його опрацювання в сучасному літературознавчому й освітньому дискурсах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анісімова Л. Американська література: від витоків до доби реалізму : навчальний посібник. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 124 с.
2. Вертипорох О. В. Екокритика як модель інтерпретації сучасного художнього тексту (на матеріалі романістики Євгена Пашковського). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Т. 1, вип. 36. С. 122–127. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-1-18>.
3. Гнілицька Д. Д. Топос міста в прозі Н. Бічуї. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Одеса, 2013. Т. 22. С. 35–41.
4. Горболіс Л. М. Екокритика: методологічна інтеграція, взаємодія, інтерпретація : монографія / Л. М. Горболіс. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. 209 с. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/14655> (дата звернення: 10.06.2026).
5. Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І., Теремко В. І. Літературознавчий словник-довідник. 2-ге вид. Київ : Академія, 2007. 751 с.
6. Зарубіжна література. 10–11 класи. Рівень стандарту : навч. програма // Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zarubizhna.literatura-10-11-standart.pdf> (дата звернення: 10.06.2026).
7. Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с. (Енциклопедія ерудита). URL: <https://archive.org/details/literaturoznachat2/page/n3/mode/2up> (дата звернення: 10.06.2026).
8. Корнюх С. Р. Символічний образ птаха в художньому просторі роману Д. Овенс «Там, де співають раки». *Філологія XXI століття: нові дослідження і перспективи* : Тези X Всеукраїнських наукових читань за участю молодих учених, Київ, Україна, 2–3 квіт. 2026. Ч. II / Київський національний

- університет імені Тараса Шевченка, Навчально-науковий інститут філології. Київ, 2026. С. 39–40.
9. Михед Т. В. «Живи своїм життям»: екоутопічні рефлексії Генрі Девіда Торо. *Література та культура Полісся. Серія «Філологічні науки»*. Ніжин, 2020. Вип. 98. №14. С. 131–141. URL: https://web.archive.org/web/20201005221619id_/http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1747/1/12.pdf (дата звернення: 10.06.2026).
10. Наливайко Д. С., Шахова К. О. Зарубіжна література XIX сторіччя. Доба романтизму : підручник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. 416 с. URL: <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/4815> (дата звернення: 10.06.2026).
11. Овенс Д. Там, де співають раки / пер. О. Жильникова. Харків : Vivat, 2023. 432 с.
12. Пуларія Т. Архетип, міф, символ: до співвідношення понять. *Аркадія. Мистецтвознавчий та культурологічний журнал*. Одеса : Національний університет «Одеська політехніка», 2015. № 1(42). С. 19–25.
13. Соболевський Я. А. Філософські засновки американського трансценденталізму. *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць. Київ: Видавництво «Гілея», 2018. Вип. 132. С. 305–308.
14. Статкевич Л. П. Теоретико-методологічні форманти сучасної екокритики. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : «Філологія». 2017. Вип. 76. С. 100–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFL_2017_76_24 (дата звернення: 10.06.2026)
15. Таран О. Філософсько-світоглядна природа символу. *Актуальні проблеми духовності*. Кривий Ріг, 2000. Вип. 3. С. 241–246. DOI: <https://doi.org/10.31812/apd.v0i3.6283>.
16. Філянїна Н. Екологічна література як гуманітарна відповідь на екологічні виклики. *Схід*. 2015. № 4(136). С. 85–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2015_4_18 (дата звернення: 10.06.2026).

- 17.Хаботнякова П. С. Кореляція понять “образ”, “символ” та “образ-символ” у сучасній лінгвістичній парадигмі (на прикладах творів Френка Перетті). *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. 2015. Т. 18, вип. 2. С. 190–194.
- 18.Яковенко І. Екокритичне прочитання поезії та есеїстики Еліс Уокер. *Наукові праці. Філологія. Літературознавство*. 2016. Т. 271, вип. 259. С. 57–62. URL: https://www.researchgate.net/publication/340267025_Ekokriticne_procitanna_poezii_ta_eseistiki_Elis_Uoker (дата звернення: 10.06.2026).
- 19.Яковенко І. В. Екофемінізм: теорія і практика. *Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво («Екоцентризм: культура і природа»)* : Тези доповідей III Міжнародної наукової конференції 7–8 квітня 2017 року, Харків. Харків, 2017. С. 120–121. URL: <https://files01.core.ac.uk/download/pdf/84006718.pdf> (дата звернення: 10.06.2026).
- 20.Bachelard G. *Earth and Reveries of Will: An Essay on the Imagination of Matter* / ed. J. H. Stroud ; transl. K. Haltman. Dallas : The Dallas Institute Publications, 2002. 311 p.
- 21.Bachelard G. *Water and Dreams: An Essay on the Imagination of Matter* / ed. J. H. Stroud ; transl. E. R. Farrell. Dallas : The Pegasus Foundation, 1999. 214 p.
- 22.Barry P. *Ecocriticism. Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory* / P. Barry. Manchester University Press, 2009. P. 239–260.
- 23.Buell L. *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Cambridge, Massachusetts : The Belknap Press of Harvard University Press, 1995. 587 p.
- 24.Childs P., Fowler R. *The Routledge Dictionary of Literary Terms*. London ; New York : Routledge, 2006. 273 p.
- 25.Cirlot J. E. *A Dictionary of Symbols* / transl. J. Sage. 2nd ed. London : Routledge, 2001. 507 p. URL: <https://ia601407.us.archive.org/7/items/DictionaryOfSymbols/Dictionary%20of%20Symbols.pdf> (access date: 10.06.2026).

26. Claassen C. Shell Symbolism in Pre-Columbian North America. *Early Human Impact on Megamolluscs* / eds.: A. Antczak, R. Cipriani. Oxford : British Archaeological Reports, 2008. P. 231–236. URL: https://www.researchgate.net/publication/277638682_Shell_Symbolism_in_Pre-Columbian_North_America (access date: 10.06.2026).
27. Deter-Wolf A., Peres T. M. Embedded: Five thousand years of shell symbolism in the southeast. *Trends and Traditions in Southeastern Zooarchaeology* / ed. T. M. Peres. University Press of Florida, 2014. P. 161–185. DOI: <https://doi.org/10.5744/florida/9780813049274.003.000>.
28. Ecofeminism: women, culture, nature / ed. K. J. Warren. Indiana University Press, 1997. 454 p.
29. Emerson R. W. Nature / ed. J. W. Abernethy. New York : Maynard, Merrill, & Co., 1901. 79 p.
30. Emerson R. W. The American Scholar: Self-Reliance Compensation / ed. O. H. Smith. American Book Company, 1893. 132 p. URL: <https://ia801703.us.archive.org/29/items/americanscholar00emer/americanscholar00emer.pdf> (date of access: 10.06.2026).
31. Lawson M. Where the Crawdads Sing by Delia Owens review – in the swamps of North Carolina. *The Guardian. Culture*. 12.01.2019. URL: <https://www.theguardian.com/books/2019/jan/12/where-the-crawdads-sing-delia-owens-review> (access date: 10.06.2026).
32. Merriam-Webster. *Wilderness*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/wilderness>.
33. Nash R. F. Wilderness and the American Mind / ed. C. Miller. 5th ed. New Haven ; London : Yale University Press, 2014. 413 p.
34. Owens D. About the Author. *Delia Owens*. URL: <https://www.deliaowens.com/about-the-author> (access date: 10.06.2026).
35. Reynolds D. S. Beneath the American Renaissance: the subversive imagination in the age of Emerson and Melville. 4th ed. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1995. 659 p. URL:

- <https://archive.org/details/beneathamericanr0000reyn/page/n7/mode/2up> (date of access: 10.06.2026).
36. Rueckert W. Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism. *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. 1996. P. 105–123.
37. The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology / eds.: C. Glotfelty, H. Fromm. Athens, Georgia : The University of Georgia Press, 1996. 403 p. URL: https://jirayuri.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/05/cheryll_glotfelty_harold_fromm_the_ecocriticismbookzz-org.pdf (date of access: 10.06.2026).
38. Thoreau H. D. *Walden; or, Life in the Woods*. New York : T. Y. Crowell & Company, 1899. 350 p.
39. Todorov T. *Theories of the Symbol* / transl. C. Porter. Ithaca : Cornell University Press, 1982. 302 p.
40. Wilson A. *Shadow and Shelter: The Swamp in Southern Culture*. University Press of Mississippi, 2006. URL: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt2tvb8d> (access date: 10.06.2026).

ДОДАТКИ

Додаток 1



vs

Простір у романі

Марші — це низовинні ділянки морського узбережжя, заболочені луки, які затоплюються лише під час найвищих припливів або нагонів води.

Болото — це ділянка суходолу, яка характеризується надмірним зволоженням і наявністю вологолюбної трав'яної рослинності, з залишків якої звичайно утворюється торф. Болота виникають при заростанні озер. Спочатку на дні озера відкладаються мул, пісок, рештки рослин.

1

¹ Слайд із авторської презентації, створеної в онлайн-сервісі Canva. Зображення, використані на слайді, взято з відкритих інтернет-джерел.